

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра тюркської філології

Курсова робота

з тюркської філології на тему:

ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ УМОВНОГО СПОСОБУ В
ТУРЕЦЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА ПРИКЛАДІ
СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ З ПІДРЯДНИМИ УМОВИ)

Студентки групи Птур 13-19

Факультету східної і слов'янської філології

денної форми здобуття освіти

Освітньої програми:

Турецька мова і література та переклад,

друга східна мова, західноєвропейська мова

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.068 Східні мови та

літератури (переклад включно),

перша – турецька

Радченко Софії Віталіївни

Науковий керівник:

доц. Пілик Віталія Василівна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ УМОВНОГО СПОСОБУ	6
1.1. Характеристика дієслова як частини мови	6
1.2. Поняття категорії способу в сучасному мовознавстві	8
1.3. Категорія умовного способу в сучасному мовознавстві	12
Висновки до Розділу 1	17
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМ І ЗНАЧЕНЬ УМОВНОГО СПОСОБУ В ТУРЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ НА ПРИКЛАДІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ УМОВИ	18
2.1. Особливості утворення умовного способу в турецькій мові.....	18
2.2. Особливості утворення умовного способу в англійській мові.....	20
2.3. Зіставлення реальної умови, яка стосується теперішнього часу в турецькій мові та першого типу умовного речення в англійській мові	22
2.4. Зіставлення нереальної умови, яка стосується теперішнього часу, в турецькій мові та другого типу умовного речення в англійській мові	24
2.5. Зіставлення реальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та змішаного типу умовного речення в англійській мові	27
2.6. Зіставлення нереальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та третього типу умовного речення в англійській мові	29
Висновки до Розділу 2	31
ВИСНОВКИ.....	33
АНОТАЦІЯ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	38

ВСТУП

Порівняльне вивчення різних мов все більше привертає до себе увагу світових лінгвістів. У галузі мовознавства прийнято використовувати цілу низку термінів, а саме: «порівняльне мовознавство», «контрастивне мовознавство», «зіставна лінгвістика», «конфронтативна лінгвістика» тощо. Х. Буссманн (2006) зазначає: «Контрастивна лінгвістика – галузь лінгвістики, що займається синхронним, порівняльним вивченням двох або більше мов або мовних різновидів (наприклад, діалектів). У цьому лінгвістичному розділі, як правило, вивчаються як відмінності, так і подібності в різних мовах, хоча акцент робиться саме на відмінностях, які, як вважається, призводять до інтерференції (неправильного переносу значень, неправильного застосування структур з рідної мови до іншої мови). Контрастивний аналіз зосереджується на вивченні фонології та морфології. Він не розглядає комунікативні контексти, тобто протиставлення соціально-прагматичних умов, які впливають на конкретну мовну ситуацію». (с. 250) У більшості випадків завдання зіставно-типологічного дослідження мов пов'язують із викладацькою діяльністю, однак завдання контрастивної лінгвістики не обмежується виключно даною ціллю. Адже такий тип дослідження допомагає зрозуміти природу мовних процесів, поглибити розуміння законів, які керують цими процесами, визначити спільні та унікальні риси різних мов. Тож, контрастивна лінгвістика – це галузь, в якій теоретичні знання зустрічаються з практичним застосуванням.

Ранніми роботами з контрастивної лінгвістики прийнято вважати дослідження відмінностей між іноземною та рідною мовами, які були викладені в роботах граматистів, що були опубліковані у різних країнах. Найактивніше процес дослідження відбувався в країнах Західної Європи, починаючи з епохи Відродження. Початком контрастивної лінгвістики прийнято вважати роботу Р. Ладо у 1957 році. Але в той самий час в кінці 19 століття вже існували наукові матеріали, в яких йшлося не тільки про порівняння та зіставлення мов, але й вже про

практичне використання результатів такої роботи. До даних робіт можна віднести дослідження А. А. Потебні, Ф. Е. Корша, В. А. Богородицького, Л. В. Щерби.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що порівняльне вивчення мов дає змогу більш детально розглянути конкретні явища, які можуть не привертати уваги при вивченні лише однієї конкретної мови, розкрити основні характеристики порівнюваних мов, а також отримати нові дані завдяки зіставленню мов на основі однакових аспектів.

Мета роботи полягає у порівнянні форм та значень категорії умовного способу турецької мови та англійської мови та встановленні спільного та відмінного у значеннях цієї категорії.

Досягнення поставленої мети передбачає здійснення таких **завдань**:

- визначити теоретичні засади вивчення умовного способу в сучасній лінгвістиці;
- окреслити теоретичні підвалини вивчення умовного способу в турецькій мові;
- охарактеризувати основи теоретичного вивчення умовного способу в англійській мові;
- порівняти значення умовного способу в турецькій та англійській мовах;
- встановити спільне та відмінне між формами умовного способу в турецькій та англійській мовах.

Об'єктом дослідження є граматична категорія умовного способу в турецькій та англійській мовах.

Предметом дослідження є складнопідрядні речення умови в турецькій та англійській мовах в порівняльному аспекті.

Матеріалами дослідження курсової роботи є турецька та англійська художня література, а саме твори О. Памука, Е. Шафак, А. Уміта, Дж. Грішема та Р. Гелбрейт.

Методи, які використовувались під час виконання курсової роботи, - зіставний або контрастивний метод, який застосовано під час порівняння умовного способу в турецькій та англійській мовах та встановлення відмінностей та специфічних рис між складнопідрядними умовними реченнями у турецькій та англійській мовах, тобто він полягає у встановленні контрасту між двома мовами на рівні діаморфії (граматичних розходжень); типологічний метод, який використовувався під час встановлення спільних та схожих рис під час порівняння умовного способу в турецькій та англійській мовах на прикладі складнопідрядних умовних речень.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше в українській тюркології було проведено зіставне порівняння умовного способу в турецькій та англійській мовах на прикладі складнопідрядних речень умови, в ході якого було визначено спільні та відмінні риси умовних форм у вищезазначених мовах.

Практична цінність роботи визначається тим, що отримані в ході роботи результати можуть бути використані як джерело для збірників, підручників, порівняльних посібників з граматики, під час укладання підручників з англійської мови для її викладання носіям турецької мови та для розвитку зіставної лінгвістики загалом. До того ж, матеріали курсової роботи можуть бути використані під час викладання дисциплін «Турецька мова», «Практична граматика турецької мови» та «Практичний курс перекладу з турецької мови».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ УМОВНОГО СПОСОБУ

1.1. Характеристика дієслова як частини мови

Кожна мова містить тисячі слів у своєму лексичному запасі. Ці лексичні одиниці можна розділити на певну кількість груп слів, беручи за основу семантичні, морфологічні та синтаксичні критерії. Нас цікавить безпосередньо морфологічні критерії поділу слів. «Морфологія – частина граматичного устрою мови, яка об'єднує граматичні класи слів (систему морфологічних одиниць), притаманні їм морфологічні категорії та форми, а також правила їх функціонування. Основною одиницею морфології є частина мови (морфологічне слово), тобто граматичний клас слів (Горпинич, 2004, с. 20).

Частина мови – це загальний термін, який використовується в різних мовах світу, але не існує загальної та універсальної системи розподілу слів за частинами мови, яка могла б застосовуватись в будь-якій мові. Таким чином виділення частин мови є завданням кожної конкретної мови, яке склалося в ході її історичного та культурного розвитку (Lehmann, 2013).

Слова, що входять до словникового складу мови, можна класифікувати по-різному за допомогою синтаксичних та семантичних критеріїв. Тому між різними мовами світу існують великі відмінності з точки зору кількості та різновидів частин мови. Таким чином у деяких мов є три великих класи слів, а саме: іменники, дієслова та прикметники, тоді як інші мови мають лише два класи слів: іменники та дієслова (Bhat, 2011).

У традиційних підручниках з граматики існують різні формулювання визначення дієслова, але в основному вони ґрунтуються на таких поняттях як дія, стан та рух.

На думку М. Ердема (2016), іменні та дієслівні частин мови є основними групами слів в турецькій мові. Слова, які входять до однієї і тієї самої частини мови, мають спільні морфологічні та синтаксичні особливості. Наприклад, у той час як іменники мають категорію числа, відмінка, дієслова мають категорії часу, способу й аспекту. Дієслова, які є основою речення, можна класифікувати за морфологічними, синтаксичними і семантичними ознаками. За семантичною класифікацією дієслово – слово, яке позначає дію, ситуацію та стан.

За визначенням З. Коркмаза (2014): «Дієслово – це друга за значимістю після іменників частина мови, яка вказує на дію та рух. Це слова, що описують різноманітні дії, події та ситуації, пов'язані з конкретними та абстрактними об'єктами» (с. 488). М. Ергін (2013) стверджує, що дієслово – це семантична структура, яка вказує на загальний рух (с. 280).

Б. Вардар (2002), говорячи про дієслово, зазначає: «Дієслово у традиційній граматиці вказує на дію, поведінку, стан об'єкта або на зв'язок між підметом та присудком в рамках таких понять як: особа, час, число. В той час як в структурній лінгвістиці дієслово – синтаксичний елемент, на який впливають слова, що знаходяться в реченні, особа, число та час». Однак за Б. Вардаром найважливіша особливість дієслова полягає у позначенні дії (с. 97).

В англійській мові дієслово – це слово, яке вказує на дію чи стан. Дієслово є найважливішою частиною мови. Розповідаючи про щось, ми зазвичай вказуємо на дію та на розміщення предмета в просторі. А дієслово – основна частина мови, яка використовується для позначення розміщення предмету в просторі та його діяльності. В англійській мові час відіграє надзвичайно важливе значення, а оскільки дієслово використовується для позначення часу, воно займає головне місце в реченні. Використання дієслова є основним методом та способом для сприйняття людиною природи будь-якого об'єкта, суб'єкта чи місця та їх функції в реченні. Усі речення в англійській мові будуються за допомогою дієслова. У всіх реченнях має бути дієслово, тобто якщо дієслова немає, то немає і речення (Candler, 2010, p. 34).

За визначенням Х. Буссманна (2006): «Дієслово – вид слова зі складною системою форм і функцій. Дієслова вказують на явища, які відбуваються в парадигмі часу, а саме на: дії, процеси та стани. Морфологічно вони характеризуються дієвідмінюванням, а також граматичними категоріями стану, способу, часу, особи, числа (останні дві характеристики залежать від підмета в реченні), а в деяких мовах ще й аспекту. Дієслово є синтаксичним центром речення. Воно пов'язане з підметом речення» (с. 1263).

Українські вчені-лінгвісти визначають категорію дієслова як «центральний клас ознакових слів, що виражають дії, процеси та стани, виступають організаційним ядром елементарного простого речення, мають активну й широку валентність, найбільший набір морфологічних категорій і виконують у реченні основні формально-синтаксичні функції присудка та головного члена односкладного речення» (Вихованець, Городенська, 2004, с. 218). Таким чином дієслово займає центральне місце в системі частин мови не тільки завдяки своїм семантичним, морфологічним та синтаксичним ознакам, але і у зв'язку з наявністю різноманітних форм та видів. Це все чітко відрізняє дієслова від інших частин мови.

1.2. Поняття категорії способу в сучасному мовознавстві

За визначенням А. П. Грищенка (2002): «Спосіб – це морфологічна словозмінна категорія, яка характеризує предикативні форми дієслова і виражає у протиставленні форм дійсного, наказового та умовного способів відношення процесуальної ознаки до дійсності». Тобто категорія способу є морфологічною основою для вираження модальності, яка може бути передана і лексичними засобами. В українській мові виділяють дійсний, умовний та наказовий способи дієслова. Вони зіставляються один з одним за позначенням реальності та нереальності. Таким чином, реальну дію позначає дійсний спосіб, а нереальну – наказовий та умовний (с. 439). «Якщо умовним способом передають гіпотетичну реальність, яку мовці мислять як таку, що може відбутися/ не відбутися в дійсності

залежно від певних умов, то наказовий спосіб передає насамперед апеляційне спонування до дії, яка відбудеться/ не відбудеться залежно від реакції на волевиявлення адресата» (Даскалюк, 2005).

Згідно з Х. Буссманном (2006): «Спосіб – граматична категорія дієслова, що виражає суб'єктивне ставлення мовця до стану речей, який позначається у висловлюванні. Більшість мов мають власні парадигми для дійсного способу (нейтрального способу), умовного способу для вираження нереальної ситуації і наказового способу для вираження наказів чи розпоряджень. Деякі мови мають інші види способів, наприклад умовний спосіб у французькій мові може використовуватись для визначення можливої реальної дії, бажаний спосіб у грецькій, турецькій та фінській мовах для позначення можливих до реалізації бажань. Визначення способу не обмежується лише відповідними морфологічними дієслівними формами, ця категорія може також бути вираженою лексично, як за допомогою модальних допоміжних слів (хотіти, могли), так і за допомогою прислівників у реченні (можливо, напевно)» (с. 765).

У різних мовах існують різні способи позначення умовного та дійсного способів. У романських мовах категорія способу дієслова є особливою морфологічною характеристикою дієслова. Між умовним та дійсним способами в романській мові існує ціла низка дихотомій: реальність та ірреальність, залежність та незалежність, залежність від часу виконання дії та відсутність цієї залежності. Таким чином дійсний спосіб пов'язаний з реальними висловлюваннями, тобто з реченнями, які інтерпретуються залежно від реальної дійсності. А умовний спосіб вказує на ірреальність висловлювання, тобто ті, що не пов'язані з реальним світом мовця. Дійсний спосіб позначається як незалежний спосіб, оскільки він може бути використаним як самостійно в реченні, так і як частина в підрядному чи сурядному реченні. В той час як умовний спосіб часто розглядається як залежний спосіб, який найчастіше використовується як частина підрядного речення (Baunaz, Puskás, 2022, p. 12).

Спосіб – це морфологічна категорія. Ми стикаємось з проблемою вибору певного способу у випадку, коли дієслово містить доповнення, яке потребує певної граматичної форми, яка традиційно і називається способом. До граматичних способів відносять дійсний, умовний та наказовий способи. В той час як наказовий спосіб використовується в головному реченні та використовується в усіх європейських мовах, визначення відмінностей способів у підрядних реченнях в різних мовах відбувається по-різному. Грецька, італійська, іспанська, каталонська, сербська, румунська та французька мови систематично розрізняють способи у підрядних реченнях, але в англійській мові цього не відбувається. В англійській мові дійсно є спосіб, який в традиційній граматиці має назву «умовний», однак його використання обмежене та майже ніколи не є обов'язковим. Ми можемо побачити його застосування в реченнях після таких дієслів як *require*, *wish*, а також в початковому підрядному реченні, яке входить до складного умовного речення. Іншими словами можна сказати, що ми не знаходимо систематичної та продуктивної моделі вибору між підрядним та дійсним способами в англійській мові. Тобто в англійській мові бракує чітких правил для вибору способу в підрядних реченнях (Giannakidou, Mari, 2021, p. 10).

Р. Хаддлстон (2002) зазначає, що в англійській мові дійсний спосіб або спосіб без додаткових значень пов'язаний з фактичним твердженням, тоді як інші способи мають вже певні додаткові забарвлення, які включають в себе реальність чи нереальність дії та вказують на те, що ситуація можлива, передбачувана чи вірогідна (с. 117).

За визначенням Г. Кендлера (2010): «Спосіб – це дієслівна категорія, яка надає додаткового значення дієслову. Ця категорія визначає чи речення є констатацією факту (дійсний спосіб), наказом (наказовий спосіб), умовою або припущенням (умовний спосіб) (с. 41).

На думку І. В. Хлебнікової (2019), термін «спосіб» тісно пов'язаний з терміном «модальність». Широка варіативність трактувань поняття модальності призводить до браку розуміння поняття способу. У дослідженнях останніх років

часто спостерігається збіг визначення цих двох понять, що свідчить про наявність проблеми в цьому відношенні. Загалом спосіб вказує на зв'язок між дією та дійсністю або зв'язок дії та її підмета з дійсністю, з або без зазначення мовця. Дійсний спосіб не виражає жодного додаткового значення, тобто він не є модальним. Наказовий і умовний способи мають певні модальні значення, але вони не є протилежними один до одного (с. 4).

На думку П. Сечкін (2014), взаємопов'язані у своїх визначеннях поняття «спосіб» та «модальність» дуже часто переплітаються та не мають чіткого розділення. І хоча інколи це розділення досягається використанням термінів «спосіб» та «форма», єдності у вже зроблених визначеннях немає. Незважаючи на те, що «спосіб» та «модальність» розглядаються як дві окремі концепції, між ними існує тісний зв'язок, оскільки вони є маркерами модальності. Отже, спосіб – граматична форма, яка характеризує значення модальності певної думки чи пропозиції. В той час як модальність – семантична категорія, яка виражає ставлення мовця до пропозиції, думки, висловлювання. Модальність не обмежується лише використанням способів, для її позначення використовують багато інших елементів, таких як наголос, контекст, модальні слова та одиниці. А. Бензер (2008) також розділяє ці два поняття та виділяє способи, основним завданням яких є передача значення наказу, прохання, необхідності, бажання та умови. Модальність – це форми, які виражають настрій, почуття, наміри, побажання мовця. В мові немає окремої граматичної форми, яка б передавала всі ці значення. Тобто в той час як спосіб – форма, яка характерна лише для дієслова, модальність – це комунікативне значення, які отримують різні частини мови відповідно до їх використання (с. 271).

З. Коркмаз (2014) дає наступне визначення: «Спосіб – це граматична категорія та форма вираження, яка вказує на те, яким чином відбувалася дія, що зазначена в корені або основі дієслова, з точки зору мовця, слухача або зазначених у висловлюванні осіб» (с. 148).

М. Ергін (2013) зазначає, що спосіб можна охарактеризувати як граматичну форму, та зазначає, що: «Спосіб – граматична категорія, що, додаючись до кореня

чи основи дієслова, вказує на те, яким чином була виконана чи відбулась дія». Крім того він відзначає, що корінь чи основа дієслова не використовуються окремо, адже вони пов'язані з особою, часом, формою та залежать від сфери використання (с. 133). Тобто іншими словами, спосіб – «це форма, що виражає дію, процес чи стан, які називає дієслово. Це спосіб трактування дієслова з точки зору мовця, слухача та особи, про яку йдеться у висловлюванні» (Özkan, 2006, s. 490).

1.3. Категорія умовного способу в сучасному мовознавстві

Х. Буссманн (2006) зазначає, що: «Умовний спосіб входить до категорії способу в багатьох мовах світу, яка на відміну від нейтрального дійсного способу, використовується при позначенні дії, яка є відносною. Він може застосовуватись для вираження суб'єктивного ставлення мовця, наприклад для позначення бажання, сумніву чи можливості. Практично у всіх індоєвропейських мовах і досі використовують умовний спосіб, хоча його значення в англійській мові значно вужче в порівнянні з німецькою та французькою мовами. У багатьох мовах інші форми, такі як модальні допоміжні дієслова та прислівники (можливо, ймовірно), взяли на себе деякі функції умовного способу. В англійській мові умовний спосіб використовується лише в обмеженій кількості конструкцій: бажання (*If only I had million dollars!* – «От би у мене був мільйон доларів!»), деякі усталені вирази (*Long live the Queen!* – «Хай живе королева!»), як складовий елемент у гіпотетичних або ірреальних реченнях (*If I were dictator of the world...* - «Якби я був світовим диктатором...») (с. 1140).

Дж. М. Д. Мейклейохн (2015) також погоджується з вищезазначеним визначенням та додає, що: «Умовний спосіб – це спосіб твердження з певною модифікацією, яка з'являється завдяки впливу ставлення мовця до цього твердження. Якщо термін «об'єктивний» ми використовуємо для опису того, що існує насправді незалежно від нашого ставлення, то термін «суб'єктивний» описує те, що існує в свідомості мовця, незалежно від того, існує воно насправді в дійсності

чи ні. Тобто ми можемо сказати, що умовний спосіб – це спосіб суб’єктивного твердження. Знання та розуміння правил використання умовного способу є необхідними, щоб ми могли зрозуміти англійську мову. Умовний спосіб використовується для вираження сумніву, можливості, припущення, наслідку (який може статися або ні), побажання. І ці всі значення залежать від ставлення самого мовця» (с. 80-81).

Умовний спосіб – одна з найстаріших граматичних форм, яка і досі використовується в англійській мові. Використання умовного способу було поширене в давньоанглійській мові приблизно до 1600 року, а потім припинилося до 20 століття, коли його знову почали застосовувати спочатку в американській англійській мові, а згодом вже і в британській англійській мові. Цей спосіб виражає бажання чи гіпотезу, а не факт (на противагу дійсному способу), тобто за допомогою цієї форми ми можемо висловити бажання, вимогу, пропозицію. Типовими особливостями використання умовного способу в англійській мові є: використання після *if, as if, unless, as though* для передачі гіпотетичної умови; у реченнях зі значенням *that-clause* після дієслів, які вказують на пропозицію, бажання, вимогу; розміщення *be* або *were* на початку підрядного речення перед підметом для підсилення значення; використання в деяких сталих фразах та конструкціях *as it were* (немовби), *be that as it may* (як би там не було), *come what may* (будь що буде), *long live the King* (хай живе король); використання умовного способу в британській англійській мові переважно в офіційному стилі мовлення (Butterfield, 2015, p. 746-748).

В англійській мові можна зустріти два терміни для позначення умовного способу: “*conjunctive mood*” та “*subjunctive mood*”. Якщо поглянути на значення слів “*subjunctive*” та “*conjunctive*”, ми бачимо, що вони рівнозначні та характеризують один і той самий стан. У сучасній англійській мові термін “*conjunctive*” використовується рідко, тому в працях сучасних граматиків його майже не зустрінеш. Дж. Баттерфілд (2015) стверджує, що «форми, які позначаються термінами “*subjunctive*” та “*conjunctive*”, однакові, крім того “*subjunctive*” є більш

відомою та поширеною назвою. Від використання терміну “*conjunctive*” слід взагалі відмовитись» (с. 172). До того ж вчений додає, що розмітив про це статтю, оскільки термін “*conjunctive*” можна зустріти у граматичних працях, які було видано у 18 чи 19 століттях. А він сам у своїй праці більше не використовує цей термін у жодній статті.

Умовний спосіб вказує на стан справ, які відбудуться у світі уяви мовця, але при цьому мовець не стверджує, що ці дії відбуваються чи будуть відбуватись у реальному світі (Aarts, McMahon, 2006, 270).

«Умовний спосіб часто використовується у французькій мові. Дієслово в умовному способі стоїть у другому реченні (або підрядному, або залежному), яке стоїть після слів *que/gu'*, але при цьому умовний спосіб не вимагає обов'язкового використання цих слів. На відміну від дійсного способу, який використовується для вираження об'єктивних фактів, умовний спосіб дозволяє виразити суб'єктивну думку чи почуття (сумнів, переконання, надію, бажання, розчарування тощо). Перше (головне або незалежне) речення, яке входить до складнопідрядного, вказує на «настрій» мовця, а дієслово в умовному способі стоїть в другій (підрядній) частині речення» (Boyer, 2018, p. 270).

На думку П. Т. Бредлі та І. Маккензі (2004) в сучасній іспанській мові умовний спосіб вживається набагато частіше, ніж в англійській мові чи навіть деяких романських мовах. Хоча інколи в іспанській мові існують варіанти, коли замість умовного способу можна використати дійсний, така заміна призводить до деякої зміни в значенні. Загалом можна виділити наступні характеристики для умовного способу в іспанській мові: 1) цей спосіб найчастіше використовується в підрядних реченнях, які ввели (або які є хоча б пов'язані) в головне речення в дійсному способі, 2) дійсний спосіб вказує на дії чи стани, які можна охарактеризувати як факти, в той час як умовний спосіб використовується в тій ситуації коли ми вказуємо на гіпотези, можливості в майбутньому, невпевненість, сумнів чи бажання (с. 145).

І. Р. Вихованець та К. Г. Городенська (2004) зазначають, що в українській мові «умовний спосіб означає такі гіпотетичні дії, що реалізуються за наявності гіпотетичних умов: здійснення раніше за них або паралельно з ними інших дій. Визначальною особливістю умовного способу є його позачасовість, призначення передавати нереальні, гіпотетичні дії, процеси, стани. Цей спосіб кваліфікують переважно як форму дієслова, що змінюється за числами і родами, але не має форм часу» (с. 256-258). В українській мові виділяють декілька типових конструкцій, в яких використовується дієслово у формі умовного способу: складнопідрядне речення з підрядною частиною умови (найбільш частотне використання); безсполучникові складні речення, де в першій частині визначається умова виконання дії; ускладнені речення з прийменниками за, у разі (менш уживана конструкція).

За А. П. Грищенком (2002) «Умовний спосіб дієслова позначає вірогідний, можливий або бажаний процес, реалізація якого пов'язується з наявністю тих або тих додаткових умов. З погляду вираження форма умовного способу – це аналітична структура, яка утворюється поєднанням дієслова у формі, співвідносній з минулим часом, і частки би (б): читав би, читала б, читало б, читали б» (с. 375). Він виділяє дві форми умовного способу: «1) форма у складнопідрядному реченні або іншому граматичному контексті, який містить повідомлення про умову, необхідну для реалізації дії або стану, наприклад: Студент одержав би позитивну оцінку, якби він сумлінно підготувався до іспиту; 2) незалежно вжита форма, наприклад: Почекав би ти» (с. 376). При цьому вживання незалежної форми пов'язане не тільки з переданням гіпотетичної чи нереальної дії, але й використовується для вираження бажання чи спонукання. Таким чином з огляду на це додаткове значення даної форми можна виділити окрему категорію бажаного способу. Умовний спосіб – це форма, що змінюється за родами та числами, але у неї відсутня категорія часу. Однак А. П. Грищенко зазначає, що «специфіка українського дієслова полягає в тому, що йому властива специфічна форма умовного минулого способу. Віднесеність вірогідної, можливої дії до минулого виражається аналітичною

структурою, яка утворюється поєднанням дієслова бути з формою умовного способу, наприклад: Якби знала, що покине – Була б не любила (Т. Шевченко)» (с. 376).

За визначенням Ш. Булака (2011): «У сучасній турецькій мові умовний спосіб утворюється за допомогою афікса –sA, який додається до кореня або основи дієслова. Умовний спосіб крім бажано-умовного може передавати ще цілу низку інших відтінків значень. За допомогою умовного способу, який додається безпосередньо до кореня чи основи дієслова, можна утворити просте речення, що передає бажання мовця щодо реалізації дії. Однак афікс –sA може додаватись до дієслова, яке вже отримало афікс простого часу, в такому випадку таке дієслово є присудком підрядного речення умови.

З. Коркмаз (2014) визначає умовний спосіб як «спосіб вираження, який пов'язує дію з умовою або з бажанням та наміром. Аспект, який відрізняє умовний спосіб від інших форм, які можуть використовуватись для позначення умови, полягає в тому, що він окремо не передає певного судження, а має функцію додаткового та допоміжного елемента, який пов'язує здійснення дії в головному речення з виконанням певної умови. Оскільки цей додатковий елемент або ж частина речення не передає окремого судження, у реченні він виступає в ролі обставини головного речення» (с. 676-677). В іншій своїй роботі З. Коркмаз (2010) зазначає, що «умовний спосіб – це спосіб, який виражає певну дію з погляду на умову, тому він не виражає жодного судження, а виражає побажання щодо здійснення дії» (с. 203).

За визначенням Ф. Тюрк'ілмаз (1999) «Умовний спосіб – це спосіб, який визначає, що дія відбудеться за якоїсь умови, та який розглядає дію як умову» (с. 74). Характеризуючи умовний спосіб, М. Ергін (2013) зазначає: «Умовний спосіб – найтипівіший спосіб дієслова. Оскільки дієслово в умовному способі не передає судження, воно не виражає жодного бажання, прохання, побажання чи наказу. Через те, що умовний спосіб не передає жодного судження, він відрізняється від інших дієслівних способів. Хоча всі дієслова, які отримали граматичні афікси, можуть

утворювати самостійні речення, дієслова, до основи чи кореня якого додали афікс умовного способу, можуть утворювати лише залежне тобто підрядне речення, яке не передає конкретне судження» (с. 292).

Висновки до Розділу 1

Протягом багатьох років вчені з різних країн світу намагались дати чітке визначення та охарактеризувати поняття категорії способу. За останні роки над питанням дати визначення поняттю «спосіб» працювали як українські науковці, так і вчені з усього світу: А. П. Грищенко, О. Л. Даскалюк, Х. Буссманн, Л. Бауназ, Р. Хаддлстон, Г. Кендлер, П. Сечкін, А. Бензер, З. Коркмаз, М. Ергін та ін.

Узагальнивши всі визначення категорії способу, ми дійшли до висновку, що спосіб – граматична та дієслівна категорія, яка передає суб'єктивне ставлення мовця до дії, про яку йдеться у висловлюванні. Тобто спосіб допомагає нам зрозуміти трактування мовцем певної дії та його ставлення до дії. Загалом граматисти виділяють дійсний спосіб (констатація факту виконання дії), умовний спосіб (вираження нереальної або можливої за певних умов ситуації), наказовий спосіб (вираження наказу чи розпорядження), хоча, звичайно, в кожній окремій мові можна виділити й інші способи, крім вищезгаданих. До того ж ми встановили, що не слід змішувати поняття категорії способу та модальності, адже спосіб – граматична категорія, яка характерна виключно для дієслова. В той час як модальність виражає настрій, емоції мовця завдяки різним частинам мови відповідно до їх значення та конкретного використання.

У ході нашої роботи ми встановили, що умовний спосіб – суб'єктивний спосіб, який використовується для вираження сумніву, можливості, бажання. Умовний спосіб можна назвати ще гіпотетичним, оскільки він вказує на дію, що може і не відбуватись в реальному світі, а існує лише в уяві мовця.

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФОРМ І ЗНАЧЕНЬ УМОВНОГО СПОСОБУ В ТУРЕЦЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ НА ПРИКЛАДІ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ УМОВИ

2.1. Особливості утворення умовного способу в турецькій мові

У турецькій мові існують форми, які називають умовними. Ці форми стоять у підрядній частині речення та обмежують значення головного речення. У турецькій мові підрядне речення зазвичай передує головному. Однак в деяких випадках, особливо в розмовному мовленні, для підсилення значення результату в головному реченні порядок частин речення може бути зворотним.

В турецькій мові для утворення умовного речення мовець використовує одразу два способи в одному реченні: дійсний та умовний. Предикат у формі умовного способу стоїть у підрядному реченні та вказує на умову, за якої відбудеться дія в головному реченні, а предикат у формі дійсного способу стоїть у головному реченні.

Афікс, за допомогою якого утворюється умовний спосіб в турецькій мові, - афікс *-sa*. Цей афікс:

- додається безпосередньо до основи чи кореня дієслова, що закінчується на приголосну чи голосну літеру: *gel-se, yaz-sa, oku-sa, söyle-se*;
- є двоваріантним, тобто він перетворюється на *-sa* або *-sa* відповідно до закону гармонії голосних в турецькій мові: *var-sa, beğen-se*.

Умовний афікс *-sa* передає одразу два значення умовного способу: умову та бажання. Тому його можна назвати бажано-умовним. Речення, присудок якого містить афікс *-sa* у значенні бажання, може існувати самостійно, без прив'язки до іншого речення. Однак якщо речення з умовним афіксом позначає умову, воно перетворюється на підрядне умовне речення, оскільки в ньому міститься умова реалізації дії, яку передає присудок головного речення. При цьому присудок

головного речення зазвичай стоїть у дійсному способі та у теперішньо-майбутньому або майбутньому часах:

Gelsen seni görürüm/ göreceğim. – «Якщо ти прийдеш, то я тебе побачу».

Умовний спосіб може також отримувати афікси минулого очевидного часу та рідше минулого неочевидного часу. У такому випадку до основи дієслова додається умовний афікс *-sA*, вставна *-y*, потім афікс присудковості минулого часу *-DI* або минулого неочевидного часу *-mİş*: *gitse-ydi, yazsa-ydi, gitse-ymiş, yazsa-ymiş*.

Афікс *-sA* може також додаватись і до недієслівного присудка, який виражений іменною частиною мови (іменником, прикметником, числівником). При цьому нарощення афікса *-sA* відбувається відповідно до закону гармонії голосних: *genç-se, siyah-sa*. Якщо іменна частина мови закінчується на голосну, то перед афіксом *-sA* з'являється вставна літера *-y*: *yaşlı-ysa, odada-ysa*.

Для утворення заперечної форми дієслова в умовному способі заперечний афікс *-mE* додається безпосередньо до кореня або основи дієслова, тобто перед умовним афіксом *-sA*: *gel-mese, yaz-masa*. Для утворення заперечної форми присудка, вираженого іменною частиною речення використовується заперечна частка *değil*, до якої додається умовний афікс *-sE*: *yaşlı değil-se, odada değil-se*.

Питальна форма від дієслова в умовному способі утворюється за допомогою питальної частки *-mİ*: *gelse mi?, yazsa mi?* Ця форма може бути використана просто для вираження зацікавленості у дії, яка може відбутись за певних умов: *Gelse mi?* – «А якщо він прийде?» Питальна форма може також використовуватись для позначення невпевненості чи нерішучості щодо реалізації певної дії: *Gitsem mi?* – «Мені піти?»

Крім того, в турецькій мові виділяють таке поняття, як умовні часові форми. Вони утворюються шляхом додавання умовного афікса *-sE* до простої часової форми дієслова. Таким чином, безпосередньо до значення простої часової форми додається ще й значення умовності.

Слова *eğer* та *şayet* у турецькій мові означають «якщо» і можуть використовуватись в умовних реченнях для об'єднання двох речень та акцентування уваги на підрядне умовне речення:

“*Eğer yeni bir ortak bulamazsam önümüzdeki birkaç yıl içinde fabrikanın da, mağazanın da kapışma kilit vurtmak kaçınılmaz olacaktı*” (Ümit, 2019, s. 214) – «Якщо я не знайду нового партнера, то неминучим би було зачинення і фабрики, і магазину впродовж наступних декількох років».

“*Şayet bir yerin ahalisi yoldan çıkarsa, aynen böyle iflah olmayacak hale gelir*” (Şafak, 2009, s. 98) – «Якщо жителі якогось міста зйдуть зі свого шляху, то і спасіння ніякого не відбудеться».

З погляду на значення обидва ці слова є абсолютно синонімічними та взаємозамінними. Однак їх використання не є обов'язковим. Найчастіше ці слова зустрічаються в офіційному стилі або у довгих реченнях для підкреслення умовного значення речення.

2.2. Особливості утворення умовного способу в англійській мові

В англійській мові умова зазначається у підрядній частині речення, яка зазвичай розпочинається зі слова *if* (якщо). Підрядна умовна частина речення може стояти перед або після головного речення, в якому вказується основний результат чи наслідок умовної дії. Умовна частина речення вказує на реальну, нереальну, неіснуючу, протилежну факту чи майбутньому дію. Підрядне умовне речення в англійській мові, як і в турецькій мові, у більшості випадків стоїть перед головним реченням, однак частини речення можуть мінятися місцями без суттєвих змін у значенні. Однак, як правило, підрядне умовне речення, яке стоїть після головного речення, стає менш емпатичним.

Як вже було зазначено вище, підрядне умовне речення розпочинається зі слова *if* (якщо). Однак можна зустріти і використання *unless*, яке використовується як еквівалент для *if not*, тобто позначає негативне значення умовної частини речення:

“*You don’t have to talk to him unless he’s got a warrant*” (Grisham, 2010, 146) – «Тобі не потрібно з ним говорити, якщо у нього немає ордера».

Коли ми розглядаємо складнопідрядні умовні речення, перше на що ми звертаємо увагу – використання модальних слів та часових конструкцій. Багато умовних форм в англійській мові використовуються в реченнях, які містять дієслова в одному з минулих часів. Таке вживання називають «нереальним минулим», оскільки ми використовуємо минулий час, але при цьому не говоримо про дію, яка дійсно сталася в минулому.

Загалом в англійській мові є п’ять способів утворення умовних складнопідрядних речень в англійській мові: *zero type conditional* (нульовий тип умовного речення), *first type conditional* (перший тип умовного речення), *second type conditional* (другий тип умовного речення), *third type conditional* (третій тип умовного речення), *mixed type conditional* (змішаний тип умовного речення). Але, якщо говорити про основні, то можна виділити чотири види складнопідрядних умовних речень, які ми і будемо детально розглядати, оскільки вони найбільше співвідносяться з умовними реченнями в турецькій мові: 1) ті, підрядна частина яких містить умову, яка може або не може бути виконаною; 2) ті, в підрядній частині який умова поєднується зі значенням неймовірності чи нереальності реалізації дії в теперішньому чи майбутньому часі; 3) ті, в підрядній частині яких умова так і не була виконана і пов’язана з минулою неможливістю реалізації дії; 4) ті, підрядна частина яких виражає гіпотетичну минулу дію, яка співвідноситься або ні з дійсністю. Наприклад:

- 1) “*The agency will reimburse you, if it takes money*” (Galbraith, 2022, p. 299). – «Агентство відшкодує вам, якщо це потребує грошей».
- 2) “*So she wouldn’t mind if I kissed you at midnight?*” (Galbraith, 2022, p. 37) – «Тобто вона була б не проти, якби я поцілував тебе опівніч?»
- 3) “*If Seb hadn’t stopped talking at Bram’s interruption, Strike had a hunch his father would have ignored him indefinitely*” (Galbraith, 2022, p. 215) –

«Якби Себ не замовк, коли Брем перебив його, Страйк мав передчуття, що батько ігнорував би його нескінченно довго».

- 4) “*I wouldn’t have invited you to the Ritz if I wasn’t prepared to cough up, said Strike*” (Galbraith, 2022, p. 18). – «Я б не запросив тебе до Ріцу, якби я не був готовий розщедритись, - сказав Страйк».

Отже, можна підсумувати, що головною умовою для утворення складнопідрядних умовних речень в англійській мові є використання *if/unless*. Загалом в англійській мові виділяють п’ять основних типів складнопідрядних умовних речень, але в ході нашого дослідження при їх порівнянні з видами складнопідрядних речень у турецькій мові ми будемо використовувати лише чотири з них.

2.3. Зіставлення реальної умови, яка стосується теперішнього часу в турецькій мові та першого типу умовного речення в англійській мові

У турецькій мові реальна умова, яка стосується теперішнього часу, виражає реальну можливість реалізації дії. Тобто в реченні вказується на цілком можливі, природні умови, які не суперечать законам природи чи реальним фактам. Після виконання умови дія в головному реченні може здійснитися або ні в теперішньому чи майбутньому часі.

Реальна умова, яка стосується теперішнього часу, утворюється, коли:

- присудок і головного, і підрядного речення виражений дієсловом. При цьому присудок підрядної частини речення отримує афікс теперішньо-майбутнього часу *-Ir* та афікс умовного способу *-sA*, а присудок головного речення стоїть у теперішньо-майбутньому часі:

“*Maliyet bilgilerini ne kadar çabuk ulaştırırsanız, o kadar çabuk ödeme yaparız*” (Ümit, 2019, s. 104) – «Чим швидше ви надасте інформацію про ціни, тим швидше ми заплатимо».

“*İnsanlarla ilişki kurmazsanız, kimse çocuğunuzu görmezse, kimse bu konuda konuşmazsa, tanıdıklarınızın gözlerindeki o tuhaf ifadeyi görmek zorunda olmazsanız, böylece sorununuzun da çözüleceğini düşünürsünüz*” (Ümit, 2019, s. 53) – «Якщо ви не спілкуєтесь з людьми, якщо ніхто не бачить вашу дитину, якщо вам не доведеться бачити цей дивний погляд в очах ваших знайомих, то ви будете думати, що ваша проблема може бути вирішена».

До присудка головного речення після афікса теперішньо-майбутнього часу може додаватись афікс форми можливості/ неможливості *-Abil/-AmA*:

“*Sana şefkat gösteren iyi insana mağrurca davranırsan asla zengin olamazsın*” (Pamuk, 2014, s. 85) – «Ти не зможеш розбагатіти, якщо будеш зарозуміло по відношенню до доброї людини, яка проявляє до тебе співчуття».

“*İstersen yine kuzu olabilirsen*” (Şafak, 2009, s. 22) – «Якщо ти хочеш, то знову можеш стати ягням».

- присудок головного речення виражений дієсловом, а підрядного – іменною частиною мови. Таким чином до іменного присудка в підрядній частині речення додається умовний афікс *-(y)sA*, а до присудка головного речення – афікс теперішньо-майбутнього часу:

“*Merak ettiğim fotoğraflar buradaysa görmek isterim*” (Ümit, 2019, s. 85) – «Якщо фотографії, які мене цікавлять, тут, я б хотів їх побачити».

“*Sizin kitabınız yanınızdaysa görebilir miyim?*” (Pamuk, 2013, s. 361) – «Якщо у вас зараз є ця книга, то я можу її побачити?»

Перший тип умовного речення в англійській мові використовується для позначення реальної ситуації, яка відноситься до теперішнього чи майбутнього часу. Перший тип умовного речення вказує на можливу умову та її ймовірний результат.

У цьому типі умовного речення присудок в підрядній частині, тобто після *if*, стоїть у простому теперішньому часі (*Present Simple*), а присудок головного речення у простому майбутньому часі (*Future Simple*):

“We don't guarantee it, but if you join our firm, put in ten hard years, make partner and put in ten more years, and you're not a millionaire at the age of forty-five, you'll be the first in twenty years” (Grisham, 2010, p. 6) – «Ми це не гарантуємо, але якщо ти приєднаєшся до нашої фірми, пропрацюєш десять років, станеш партнером, пропрацюєш ще десять років і не станеш мільйонером у сорок п'ять років, то ти станеш першим за двадцять років».

“If you want to leave, you'll wind up with your picture on the wall in the first-floor library” (Grisham, 2010, p. 102) – «Якщо ти хочеш піти, то у тебе буде лише твоя фотографія на стіні на першому поверсі бібліотеки».

Отже, реальна умова, яка стосується теперішнього часу в турецькій мові та перший тип умовного речення в англійській мові виражають реальну умову, дія якої цілком імовірно може відбутися у теперішньому часі.

2.4. Зіставлення нереальної умови, яка стосується теперішнього часу, в турецькій мові та другого типу умовного речення в англійській мові

У турецькій мові нереальна умова, яка стосується теперішнього часу, вказує на гіпотетичну умову, яку складно або неможливо реалізувати в теперішньому часі, а тому і дія в головному реченні не може відбутися. Тобто ця реалізація цієї умови ускладнена певними факторами в теперішньому часі.

Нереальна умова, яка стосується теперішнього часу, утворюється, коли:

- афікс умовного способу *-sA* додається безпосередньо до кореня чи основи присудка підрядної умовної частини, а присудок головного речення отримує афікс означеного імперфекта *-IrdI*:

“*Ama kalkıştığımız işi duysa kıyameti koparırdı*” (Ümit, 2019, s. 360) – «Якби він почув, що ми намагаємось зробити, він би підняв страшний шум».

“*Eğer Kenan ve ben, ona yardım etmesek, okulda ezilip horlanması kaçınılmazdı*” (Ümit, 2019, s. 11) – «Якби ми йому не допомагали, над ним би знущались в школі».

- афікс умовного способу *-sA* додається безпосередньо до кореня чи основи присудка підрядної умовної частини, а присудок головного речення отримує афікс майбутнього-у-минулому часу *-AcAktI*. Однак ця форма має менш частотне використання. До неї вдаються, коли мовець говорить про майбутню заплановану або закономірну дію:

“*Bak Katya, bunu daha önce de söyledim: ben olsam da, sam da Kenan bu soruşturmayı yapacaktı*” (Ümit, 2019, s. 397) – «Слухай, Катя, я вже говорив: навіть якщо це був би я, Кенан все рівно провів би це розслідування».

“*Planlan aksamzsa, tüm çekimler istediği zamanda tamamlanacaktı*” (Ümit, 2019, s. 361) – «Якщо плани не проваляться, то всі зйомки будуть завершені вчасно».

Другий тип умовного речення в англійській мові використовується для позначення ситуації, яка відноситься до теперішнього часу, але є нереальною. Речення цього типу не базуються на реальних фактах. Цей тип умовних речень позначає гіпотетичну умову та її ймовірний результат.

У реченнях другого типу умовного способу присудок підрядної частини, тобто після *if*, стоїть у формі простого минулого часу (*Past Simple*) або минулого тривалого часу (*Past Continuous*), а в головній частині використовується допоміжне дієслово *would* та дієслово у початковій формі:

“*If she was cool and showed a trace of compassion, he would tell her he was sorry, so very sorry, and that it would never happen again*” (Grisham, 2010, p. 195) – «Якби

вона була спокійною та проявляла хоч трошки співчуття, він би сказав їй, що йому дуже шкода, і що це ніколи не повториться».

“*She seemed completely focused on what Anomie was doing to her and the fact that Blay thought she was behind it all, although I wouldn't be surprised if there were other personal troubles*” (Galbraith, 2022, p. 133) – «Здавалося, вона була повністю сконцентрована на тому, що Аномі робив їй і на тому, що Блей думав, що вона за цим стоїть, хоча я не здивуюсь, якщо у неї були й інші особисті проблеми».

Дуже часто, особливо в офіційному та формальному мовленні, використовують форму *if I were* замість *if I was* (якби я був). Таке використання є правильним та не вважається за помилку:

“*If I were Gus Upcott,*’ said Robin, *I’d stay downstairs as much as possible*” (Galbraith, 2022, p. 348) – «Якби я була на місці Гаса Апкотта, - сказала Робін, - я б лишалась на нижньому поверсі якомога довше».

В умовних реченнях другого типу замість *would* у головному реченні можна використовувати також модальні слова, щоб підкреслити ступінь впевненості, дозволу чи рекомендації, яку висловлює мовець:

“*If it took the others ten years, he could do it in seven and he would become the youngest partner in the history of, he had decided*” (Grisham, 2010, p. 79) – «Він вирішив, що якщо у інших це займає десять років, то він може це зробити за сім і стати наймолодшим партнером».

“*And if one wanted to leave, he couldn't find as much money with another firm*” (Grisham, 2010, p. 38) – «І якщо хтось захотів би піти, він би не отримував би стільки грошей в іншій фірмі».

“*If they were tracking you when you left Memphis, they might be suspicious by now*” (Grisham, 2010, p. 320) – «Якщо б вони стежили за тобою, коли ти виїхав з Мемфіса, то вони б вже почали щось підозрювати».

Отже, ми можемо зробити висновок, що нереальна умова, яка стосується теперішнього часу, в турецькій мові та другий тип умовного речення в англійській

мові використовуються для позначення гіпотетичної умови, дія якої не базується на реальних фактах та не може бути реалізована в теперішньому часі.

2.5. Зіставлення реальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та змішаного типу умовного речення в англійській мові

У турецькій мові реальна умова, яка стосується минулого часу, виражає реальну можливість для реалізації дії в минулому часі. Тобто умова точно відбулася в минулому часі, тому цілком імовірно, що і дія в головному реченні все-таки була реалізована.

Реальна умова, яка стосується минулого часу, утворюється, якщо:

- присудок підрядної частини речення отримує афікс минулого категоричного часу *-DI*, до якого додається умовний афікс *-ysA*, а до присудка головного речення додається афікс минулого категоричного часу *-DI*:

“Arada bir Kenan'in iteklemesiyle çapkınlıklar yaptıysa da yeni ilişki arayışlarına girmedi, yazgım buymuş deyip olanları kabul etti” (Ümit, 2019, s. 17) – «Якщо він час від часу і фліртував під впливом Кенана, то все-таки не шукав нових стосунків, він змирився з тим, що сталося, говорячи, що така його доля».

Zorunlu okuma listesindeki bu kitabı okumadıysanız, profesörün sorduğu soruya doğru cevap veremediniz. – «Якщо ви не прочитали цю книгу, яка була у списку обов'язкової літератури, то ви не змогли правильно відповісти на запитання, яке поставив професор».

- до присудка підрядної частини додається афікс минулого категоричного часу *-DI*, а потім умовний афікс *-ysA*, а присудок головного речення отримує афікс неозначеного імперфекту *-mİştlr*. Ця форма зустрічається

рідше, але мовець використовує її для підсилення результативності дії у головній частині речення:

Görmeyi hayal ettiği İngiltere'ye gittiyse, iki yüz yıl önce inşa edilen Big Ben'i görmüştür. – «Якщо він поїхав до Великобританії, яку він мріяв відвідати, то він точно побачив Біг Бен, який було побудовано двісті років тому».

В англійській мові загалом існує два змішаних типи умовних речень (*mixed conditionals*). Перший змішаний тип умовного речення позначає гіпотетичну ситуацію або дію в минулому, яка не відповідає дійсності та відомим фактам. Результат головного речення відноситься до теперішнього часу. Тобто умовні речення даного типу вказують на неймовірну ситуацію в минулому, яка б гіпотетично мала певні наслідки в теперішньому.

Присудок умовної частини речення стоїть у минулому складному часі (*Past Perfect*), а присудок головної частини речення складається з допоміжного дієслова *would* та основного дієслова у першій, тобто початковій формі:

“If you had come home at a decent hour you wouldn't feel deprived” (Grisham, 2010, p. 109) – «Якби ти прийшов не в занадто пізню годину, ти б не почувався так, ніби ти поведився розбещено».

“If he'd been talking to anyone online about his suspicions, they wouldn't want to leave that behind” (Galbraith, 2022, p. 907) – «Якби він в Інтернеті розказав комусь про свої підозри, вони б це просто так не залишили».

Змішаний тип умовного речення другого типу передає гіпотетичну ситуацію в теперішньому часі, яка є протилежною до дійсності, а результат цієї умовної дії відноситься до минулого часу. У цій формі присудок підрядної частини стоїть у минулому простому часі (*Past Simple*), а в головному реченні з'являється допоміжні дієслова *would* та *have*, а також основне дієслово у третій формі:

“We would have done it, Ollie, if it was important” (Grisham, 2010, p. 152) – «Ми б це зробили, Оллі, якби це було важливо».

“*If he had a choice, he’d have stayed at the Z Hotel for another night and rested up, but as Murphy had said they were safe to go home*” (Galbraith, 2022, p. 915) – «Якби у нього був вибір, він би він залишився би в готелі «Z» ще на одну ніч і відпочивав, але як сказав Мерфі, вони могли спокійно повернутися додому».

Але у контексті порівняння реальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та змішаного типу умовного речення в англійській мові нас більше цікавить інше використання цього типу умовного речення. Адже у разі якщо присудок підрядної частини стоїть у минулому часі (*Past Simple*), а в головному речення замість *would* з’являється модальні дієслова *might, could, must*, то ця форма виражає впевненість або переконання мовця в тому, що умовна дія, яка відбулась в минулому часі, могла привести до певного результату в минулому часі:

“*But if it was Yasmin’s defection that had caused Anomie’s tirade about treachery, she must have gone back into the game to tell Anomie she was leaving*” (Galbraith, 2022, p. 953) – «Але якщо втеча Ясмін стала причиною тиради Аномі про зраду, вона, мабуть, повернулася в гру, щоб сказати Аномі, що йде».

“*If he didn’t know, he might have thought she was thirteen*” (Galbraith, 2022, p. 426) – «Якщо він не знав, він міг подумати, що їй було тринадцять».

Отже, в ході зіставлення реальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та змішаного типу умовного речення в англійській мові ми встановили, що ці дві форми позначають реальну умову в минулому для реалізації основної дії в минулому часі.

2.6. Зіставлення нереальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та третього типу умовного речення в англійській мові

У турецькій мові нереальна умова, яка стосується минулого часу, вказує на неможливу для реалізації в минулому умову, а тому і дія в головному реченні не може відбутися ні за яких обставин. У складнопідрядних реченнях з нереальною

умовою, реалізація якої пов'язана з минулою дією, мовець часто висловлює жаль щодо неможливості реалізації цієї дії.

Нереальна умова, яка стосується минулого часу, утворюється, коли:

- присудок підрядного речення отримує умовний афікс *-sA*, а потім афікс минулого категоричного часу *-dI*, а до присудка головного речення додається афікс означеного імперфекту *-IrdI*:

“Eğer uzaklık olmasaydı hiçbir nesneyi tam olarak anlayamazdık, daha da kötüsü kendimizi öteki nesnelere ayıramazdık” (Ümit, 2019, s. 19) – «Якби відстані не існувало, ми б не могли точно досягнути якийсь предмет, і, що ще гірше, ми не змогли відокремити себе від інших об'єктів».

“Bu sanat yapıtları olmasaydı, Gilgamiş ya da öteki kralların isimleri günümüzde kadar ulaşabilir miydi?” (Ümit, 2019, s. 179) – «Якби не існувало цих витворів мистецтва, чи б збереглися до сьогоднішнього дня імена Гільгамеша та інших королів?»

Третій тип умовного речення в англійській мові також ще називають минулим неможливим умовним реченням. Тобто цей тип позначає ситуацію або дію, яка відбулася в минулому та суперечить реальності. Він використовується для вираження нереальної минулої умови та її ймовірного результату в минулому часі. В умовних реченнях цього типу у підрядній частині речення, тобто після *if*, присудок стоїть у минулому складному часі (*Past Perfect*), а присудок головного речення складається з допоміжних дієслів *would* та *have*, а також основного дієслова у третій формі:

“Yes, I’ve been here seven months, and if I had known this last March, I’d have gone to work with a Wall Street firm” (Grisham, 2010, p. 252) – «Так, я працюю тут вже сім місяців, але якби я знав про це минулого березня, я б пішов працювати у фірму на Уолл-стріт».

“And if you hadn’t thrown that marble thing out of the window, the neighbours wouldn’t have come running to help, so... I can’t say I wish you hadn’t done it” (Galbraith, 2022, p. 1034) – «Якби ти не викинув ту мармурову річ з вікна, сусіди б не

прибігли на допомогу, тому... я не можу сказати, що я хотів би, аби ти цього не зробив».

Отже, можна зробити висновок, що нереальна умова, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та третій тип умовного речення в англійській мові використовуються для позначення нереальної минулої умови та її ймовірного результату в минулому часі.

Висновки до Розділу 2

В ході зіставлення значень та видів категорії умовного способу в турецькій та англійській мовах на прикладі складнопідрядних речень з підрядними умови, взятих з художньої літератури, ми встановили, що умовний спосіб в обох мовах використовується для вираження сумніву, бажання та можливості чи неможливості реалізації певної дії. При цьому вживання умовного способу у складі складнопідрядних умовних речень є характерним та поширеним як для англійської, так і для турецької мови.

В ході порівняння використання умовного способу у двох мовах ми встановили спільні та відмінні риси значень та видів складнопідрядних умовних речень. Складнопідрядні умовні речення складаються з умовної підрядної частини, яка може стояти як на початку, так і в кінці речення. Однак в той час як використання умовної частки *if* в англійській мові є обов'язковим для побудови умовного речення, застосування умовних часток *eğer/şayet* у турецькій мові є опціональним.

У ході нашої роботи ми встановили чотири основних типи складнопідрядних умовних речень у турецькій мові та англійській мові.

Також нами було визначено, що реальна умова, яка стосується теперішнього часу в турецькій мові та перший тип умовного речення в англійській мові мають

однакове застосування. Адже вони використовуються для позначення реальної теперішньої дії, реалізація якої є цілком імовірною.

Ми з'ясували, що нереальна умова, яка стосується теперішнього часу, в турецькій мові та другий тип умовного речення в англійській мові позначають нереальну або гіпотетичну умову теперішнього часу, реалізація якої малоімовірна або взагалі неймовірна через певні фактори та обставини в теперішньому часі.

Порівнюючи значення реальної умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та змішаного типу умовного речення в англійській мові, ми встановили, що в англійській мові відсутній окремий тип складнопідрядного умовного речення, який позначав би реальну можливість для реалізації дії в минулому часі. Однак в англійській є змішаний тип умовного речення, одна форма якого вказує на впевненість мовця в тому, що умовна дія, яка була реалізована в минулому часі, гіпотетично могла б привести до якогось результату в минулому часі.

Ми визначили, що нереальна умови, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та третій тип умовного речення в англійській мові позначають нереальну минулу умову та її ймовірний результат у минулому часі.

ВИСНОВКИ

В ході виконання курсової роботи ми визначили теоретичні засади вивчення умовного способу в сучасній лінгвістиці та встановили, що умовний спосіб – це суб'єктивний спосіб, який застосовується для передачі сумніву, можливості, бажання. Умовний спосіб також називають гіпотетичним, оскільки він вказує на дію, яка можливо і не відбудеться в реальності, а існує лише в уяві самого мовця.

Крім того, в ході нашої роботи нами були окреслені теоретичні підвалини вивчення умовного способу в турецькій мові. Ми встановили, що умовний спосіб в турецькій мові утворюється за допомогою додавання умовного афікса *-sA* до присудка. У турецькій мові умовний спосіб частіше за все використовується у складі складнопідрядного умовного речення, де предикат підрядного речення отримує афікс умовного способу, а присудок головного речення стоїть у відповідній часовій формі. У підрядному реченні предикат позначає умову, при якій можливо відбудеться дія в головному реченні, а в головному реченні присудок вказує на можливий наслідок у разі реалізації дії в умовній підрядній частині. Ми визначили, що в турецькій мові існує чотири основних типи умовних речень: реальна умова, яка стосується теперішнього часу; нереальна умова, яка стосується теперішнього часу; реальна умова, яка стосується минулого часу; нереальна умова, яка стосується минулого часу.

Нами були окреслені основи теоретичного вивчення умовного способу в англійській мові. Ми з'ясували, що умовний спосіб в англійській мові частіше використовується у складнопідрядних умовних реченнях, підрядна частина яких розпочинається з умовного сполучника *if* (якщо) або рідше його заперечної форми *unless* (якщо не). Загалом в англійській мові є п'ять способів утворення складнопідрядних умовних речень: *zero type conditional* (нульовий тип умовного речення), *first type conditional* (перший тип умовного речення), *second type conditional* (другий тип умовного речення), *third type conditional* (третій тип умовного речення), *mixed type conditional* (змішаний тип умовного речення). Однак у

ході нашої роботи ми порівнювали лише перший, другий, третій та змішаний типи умовного речення, адже вони мають більше спільних сфер застосування з типами складнопідрядних умовних речень у турецькій мові.

Під час нашої роботи ми порівняли значення та сфери використання умовного способу в турецькій та англійській мовах. В результаті нам вдалось встановити спільне та відмінне між формами складнопідрядних умовних речень у турецькій та англійській мовах. Ми дійшли наступних висновків:

1. Реальна умова, яка стосується теперішнього часу, в турецькій мові та перший тип умовного речення в англійській мові використовуються для позначення реальної ситуації, яка цілком імовірно може бути реалізована у теперішньому часі чи найближчому майбутньому. Обидві ці форми позначають цілком можливі, природні умови, які не суперечать фактам чи законам природи, та їх імовірний результат.
2. Нереальна умова, яка стосується теперішнього часу, в турецькій мові та другий тип умовного речення в англійській мові використовуються для вираження гіпотетичної ситуації, реалізація якої неможлива, оскільки вона ускладнена відповідними факторами в теперішньому часі. Тобто обидві ці форми позначають гіпотетичну умову та її малоімовірний результат.
3. Реальна умова, яка стосується минулого часу, вказує на реальну ймовірність реалізації дії в минулому часі. Адже умова відбулася в минулому часі, а тому дія в головному реченні цілком ймовірно була також реалізована. Однак, на жаль, в англійській мові відсутній окремий тип складнопідрядного умовного речення, який позначав би реальну можливість для реалізації дії в минулому часі. В англійській мові загалом існує два змішаних типи умовних речень і лише один варіант другого типу змішаних умовних речень вказує на впевненість або переконання мовця в тому, що умовна дія дійсно відбулась в минулому часі, а отже, могла привести до певного результату в минулому часі. У

цій формі змішаного типу умовних речень присудок підрядної частини стоїть у минулому простому часі (*Past Simple*), а присудок головного речення складається з модальних дієслів *might, could, must*, допоміжного дієслова *have* та дієслова у третій формі.

4. Нереальна умова, яка стосується минулого часу, в турецькій мові та третій тип умовного речення в англійській мові використовується для позначення минулої умови, яка суперечить дійсності чи реальності, тобто дія в головному реченні взагалі не могла бути реалізована. Цей тип можна ще назвати минулим неможливим умовним реченням. Зазвичай у реченнях такого типу мовець висловлює жаль чи незадоволення через те, що дія в минулому, яку називають в умовній частині речення, так і не була реалізована.
5. Спільним для обох мов та для всіх форм складнопідрядного умовного речення є можливість поміняти порядок слідування підрядної умовної та головної частин речення.
6. Однією з основних відмінностей у побудові складнопідрядного умовного способу в англійській мові та турецькій мові полягає у тому, що в англійській мові обов'язковим є використання умовного сполучника *if*, в той час як використання *eğer/şayet* у турецькій мові є факультативним.
7. Інша суттєва відмінність полягає у тому, що в англійській мові іменна частина мови не може бути присудком у складнопідрядному умовному реченні, в той час як у турецькій мові така ситуація є частотною та не суперечить жодним граматичним правилам.

Отже, можна сказати, що наша наукова робота зі встановлення схожостей та відмінностей між видами складнопідрядних умовних речень у турецькій та англійській мовах може призвести до подальшого розвитку галузі контрактивної лінгвістики та збільшення кількості наукових праць з пошуку еквівалентів між цими двома мовами.

АНОТАЦІЯ

Bu tezde Türkçe ve İngilizce dillerinde şart kipi kategorisi karşılaştırılır. Moder dilbilimde şart kipi kategorisinin ilkeleri tanımlanır ve şart kipi kategorisinin şüphe, olasılık ve arzu ifade etmek için kullanılan öznel bir biçim olduğu tespit edilir. Şart kipi kategorisi varsayımsal olarak da adlandırılabilir, çünkü gerçekte olmayacak yalnızca konuşmacının hayal gücünde var olan bir eylemi gösterir.

Araştırmamız sırasında Türk dilinde şart kipinin incelenmesinin teorik temelleri belirlenir. Türkçede şart kipi -sA şart ekinin eklenmesiyle oluşturulur. Şimdiki zamana ilişkin gerçek şart, şimdiki zamana ilişkin gerçek dışı şart, geçmiş zamana ilişkin gerçek şart ve geçmiş zamana ilişkin gerçek dışı şart gibi dört ana şart cümlesi türünün Türkçede bulunur.

Bu tezde İngilizcedeki şart kipinin teorik çalışmasının temelleri özetlenir. İngilizcedeki şart kipi, *if* (eğer) şartlı bağlayıcıdan veya daha az sık *unless* (eğer değil) karşıt biçiminden başlayan karmaşık şartlı cümlelerde kullanılır.

Çalışmamız sırasında, Türkçe ve İngilizcedeki şart kipinin anlamları ve kullanım alanları karşılaştırılır. Sonuç olarak, Türkçe ve İngilizcedeki karmaşık şart cümlelerinin biçimleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilir.

Türkçedeki şimdiki zamana ilişkin gerçek şart cümlesi ve İngilizcedeki birinci tür şart cümlesi, şimdiki zamanda veya yakın gelecekte gerçekleşmesi muhtemel gerçek bir durumu belirtmek için kullanılır.

Türkçedeki şimdiki zamana ilişkin gerçek dışı şart cümlesi ve İngilizcedeki ikinci tür şart cümlesi, şimdiki zamana ilişkin faktörlerle zorlandığı için gerçekleşmesi imkansız olan bir varsayımsal durumu ifade etmek için kullanılır.

Türkçedeki geçmiş zamana ilişkin gerçek şart cümlesi, geçmiş zamanda gerçekleşen eylemin gerçek olasılığını gösterir. Koşul geçmiş zamanda gerçekleştiği için ana cümledeki eylem büyük olasılıkla gerçekleşmiştir. Ancak İngilizcede geçmiş zamanda bir eylemin uygulanması için gerçek bir olasılığı ifade eden ayrı bir karmaşık şart cümlesinin türü yoktur. Yalnızca karışık şart cümlesinin bir biçimi vardır. Bu biçimde şartlı kısımdaki

yüklem geçmiş zaman kipindedir. Ana cümlenin yüklemi ise *might, could, must* modal fiiller, *have* yardımcı fiilli ve üçüncü biçimdeki fiilden oluşur.

Türkçedeki geçmiş zamana ilişkin gerçek dışı şart cümlesi ve İngilizcedeki üçüncü tür şart cümlesi gerçeğe aykırı olan geçmiş şartı belirtmek için kullanılır. Ana cümledeki eylem hiç gerçekleşemezdi. Genellikle konuşmacı, bu tür cümlelerde belirtilen geçmişteki eylem hiç gerçekleşmediği için pişmanlık veya memnuniyetsizlik ifade eder.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Aarts, B., McMahon, A. (Ed.). (2006). *The Handbook of English Linguistics*. Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Baunaz, L., Puskás, G. (2022). *Cross-linguistic Approach to the Syntax of Subjunctive Mood*. Switzerland: Springer Nature Switzerland.
- Benzer, A. (2008). *Fiilde Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Marmara.
- Bhat, D. N. S. (2011). *Word classes and sentential functions*. Doi: <http://dx.doi.org/10.1515/9783110806120.47>
- Boyer, B. (2018). *French in a Flesh. Grammar and Vocabulary Fundamentals*. Jefferson, New Carolina: McFarland & Company.
- Bradley, P., T., Mackenzie, I. (2004). *Spanish. An Essential Grammar*. London: Routledge.
- Bulak, Ş. (2011). Tarihi ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (30) , 71-97.
- Bussmann, H. (2006). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* (translated and edited by Trauth, G., and Kazzazi, K.), London and New York: Routledge.
- Butterfield, J. (Ed.). (2015) *Fowler's Concise Dictionary of Modern English Usage*. Oxford: Oxford University Press.
- Candler, G. (2010). *Outline of English Grammar*. The USA: Xlibris Corporation.
- Erdem, M. (2016). *Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları*. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.10111>
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Galbraith, R. (2022). *The Black Ink Heart*. New York: Mulholland Books.
- Giannakidou, A., Mari, A. (2021). *Truth and Veridicality in Grammar and Thought*. London: The University of Chicago.
- Grisham, J. (2010). *The Firm*. New York: Arrow.

Huddleston, R., Pullum, G. K., Bauer, L., Birner, B., Briscoe, T., Collins, P. ... Ward, G. (2002). *The Cambridge Grammar of the English Language*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Khlebnikova, I., B. (2019). *The Conjunctive Mood in English as a Problem in General Linguistics*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.

Korkmaz, Z. (2010). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. 4. baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. 4. baskı. Ankara: TDK Yayınları.

Lehmann, Ch. (2013). *The nature of parts of speech*. Word classes. Nature, typology, computational representations. Second Triple International Conference. Università Roma Tre: Sprachtypologie und Universalienforschung 66/2.

Meiklejohn, J. M. D. (2015). *The English Language*. New Delhi: Prabhat Books.

Özkan, M., Tören, H., Esin, O. (2006). *Türk Dili (Yazılı ve Sözlü Anlatım)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Pamuk, O. (2013). *Cevdet Bey ve Oğulları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, O. (2014). *Kafamda Bit Tuhaflık*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şafak, E. (2009). *Aşk*. İstanbul: Doğan Kitap.

Seçkin, P. (2014). Anlama ve Anlatma Sürecinde 'Kip' ve 'Kiplik'. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, 7-16.

Türkyılmaz, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*. Ankara: TDK Yayınları.

Ümit, A. (2019). *Beyoğlu Rapsodisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yay.

Вихованець, І. Р., Городенська К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ: Пульсари.

Горпинич, В. О. (2004). *Морфологія української мови*. Київ: Академія.

Грищенко, А. П. (Ред.). (2002). *Сучасна українська літературна мова*. 3-тє видання. Київ: Вища школа.

Даскалюк, О. Л. (2006). *Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Чернівецький Національний Університет, Чернівці.